

PhDr. Miloš Balabán, Ph.D.

NATO a Rusko na konci první dekády 21. století: Nedůvěra, společné zájmy, spolupráce?

INFORMACE

Vztahy s Ruskou federací jsou jednou z klíčových otázek politiky Severoatlantické aliance od chvíle, kdy se Rusko před téměř dvaceti lety stalo nástupnickým státem Sovětského svazu, jehož existence oficiálně skončila v posledním prosincovém dni roku 1991. Jsou to přitom vztahy komplikované, mnohdy stále zatížené dědictvím studené války, v nichž se prolínají vzájemné obavy, ale i potřeba společně čelit společným bezpečnostním hrozbám. Tento protikladný charakter vztahů je přitom v posledních letech ještě zvýrazněn rozdílnými přístupy jednotlivých členských států NATO k Rusku. I přes svojí zkratkovitost, zde může platit proslulé dělení na „starou“ a „novou“ Evropu jehož autorem je bývalý americký ministr obrany Donald Rumsfeld.

Ale i samotná politika Spojených států vůči Rusku není zcela kontinuální, což samozřejmě ovlivňuje i vztahy mezi NATO a Ruskem. „Reset“ ve vztazích Spojených států s Ruskem po nástupu prezidenta Obamy do prezidentské funkce je toho příkladem. Na konci první dekády 21. století stojí oba významní aktéři globální bezpečnosti před nejednoduchou otázkou: jak dále pokračovat ve vzájemných vztazích ve světě, který je bezpečnostně nejistý a nepředvídatelný.

Gruzínský konflikt není překážkou

Nejednoznačnost ve vztazích mezi NATO a Ruskem dokumentují dva podstatné momenty ze závěru první dekády 21. století. Především to byla rusko-gruzínská válka ze srpna 2008. NATO vyslovilo nesouhlas s tehdejší vojenskou akcí Ruska proti Gruzii a pozastavilo vojenskou spolupráci s Ruskem. Bylo to ovšem víceméně pouze politické gesto, protože u řady členů NATO existoval vůči Gruzii rezervovaný vztah ještě před rusko-gruzínskou válkou. Na bukurešťském summitu NATO v dubnu 2008 nebyl Gruzii (spolu s Ukrajinou), především díky nesouhlasu Německa a Francie, přiznán **Akční plán členství** (MAP – Membership Action Plan), který představuje významný předstupeň členství v Alianci. NATO jako celek a ani Spojené státy (i přes podporu Gruzie ke vstupu do MAP) následně v srpnu 2008 nechtěly riskovat konflikt s Ruskem a Gruzii nijak vojensky nepodpořily. Svoji roli zde přitom sehrálo rozhodnutí gruzínského prezidenta Saakašviliho, který se pokusil vojenskou akcí připojit odtržené území Jižní Osetie zpět ke Gruzii, což bylo řadou politických a vojenských expertů členských států NATO hodnoceno jako strategická chyba, která poskytla Rusku záminku k vojenskému zásahu proti Gruzii. [1]

Po dvou letech od rusko-gruzínské války v srpnu 2010 pak došlo k obnově vojenské spolupráce mezi Ruskem a NATO. Tento krok odůvodnili náčelník ruského generálního štábu Nikolaj Makarov a předseda vojenského výboru NATO admirál Giampaolo Di Paola odhodláním „znovu společně hledat odpovědi na výzvy a hrozby doby“.

NATO jako hrozba?

Takové vyjádření přitom může v kontextu hodnocení NATO dvěma klíčovými ruskými doktrinárními dokumenty – Strategií národní bezpečnosti Ruské federace do roku 2020 (květen 2009) a Vojenskou doktrínou Ruské federace (únor 2010) vypadat paradoxně. V obou dokumentech je hodnocena role NATO velmi kriticky. Ve Strategii národní bezpečnosti RF do roku 2020 se uvádí: „Určujícím faktorem ve vztazích s Organizací Severoatlantické smlouvy zůstává pro Rusko nepřijatelnost plánů na posunování vojenské infrastruktury Aliance k jeho hranicím a pokusy přidat Alianci globální funkce v rozporu s mezinárodním právem“. [2] Vojenská doktrína Ruské federace fakticky předešlou tezi s mírnými korekturami opakuje, když mezi hlavní vojenská nebezpečí uvádí „úsilí navýšit silový potenciál Organizace Severoatlantické smlouvy globálními funkcemi narušením norem mezinárodního práva, přiblížit vojenskou infrastrukturu zemí-členů NATO k hranicím Ruské federace i cestou rozšiřování bloku“. [3]

Pokud se ovšem podíváme na další text ruské vojenské doktríny čeká zde překvapení: ve článku 19, bod d) se uvádí, že jedním z hlavních úkolů pro zadržování a předcházení vojenským konfliktům je „upevňování systému kolektivní bezpečnosti v rámci Organizace smlouvy o kolektivní bezpečnosti (OSKB) a zvyšování jejího potenciálu, posílení součinnosti v oblasti mezinárodní bezpečnosti v rámci Společenství nezávislých států (SNS), Organizace pro bezpečnost a spolupráci v Evropě (OBSE), Šanghajské organizace spolupráce (ŠOS), rozvoj vztahů v této sféře s dalšími mezinárodními organizacemi (Evropská unie a NATO)“. Existuje zde tedy rozpor, když je v jednom dokumentu NATO hodnoceno zároveň jako základní vnější nebezpečí, a zároveň jako partner pro předcházení vojenským konfliktům.

Nejednoznačnost ve vztahu k NATO je tedy patrná i z ruské strany. Není to ale zcela překvapivé. Do jisté míry se na základě vyjádření ruských politiků, vojáků i bezpečnostních expertů dá dokonce mluvit o dvou protikladných hodnoceních NATO. Jedno, které je určeno především veřejnému mínění – ruští politici vědí, že okolo 60 % občanů Ruska podle jeho průzkumů vidí v NATO starého protivníka ze studené války (tento obraz je ale částečně vytvářen i oficiálními vyjádřeními samotných politiků) – a druhé, které pragmaticky hodnotí roli NATO, spíše ovšem na politické a expertní úrovni. Jeden z vlivných ruských novinářů, kteří se zabývají bezpečnostní politikou, Viktor Litovkin tento postoj v jednom ze svých článků shrnul velmi lapidárně: „NATO existuje jako objektivní realita. Jsme na ní, stejně jako Brusel od nás v té či oné míře závislí, existují pro nás společné hrozby a společné problémy, které musíme řešit společně. Nic s tím nenaděláme.“ [4] Ruský ministr zahraničí Sergej Lavrov pak v podobném duchu napsal, že „jsme realisté a chápeme, že NATO je jedním z klíčových subjektů síťové politiky a diplomacie v Euro-Atlantiku“. [5]

V souvislosti s uvedenými výroky není možné přehlédnout, že se i na straně NATO objevila snaha vyjít vstříc tomuto ruskému pragmatismu. V obsáhlé zprávě expertní skupiny pod vedením bývalé americké ministryně zahraničí Madeleine Albrightové určené jako podklad k přípravě *nové strategické koncepce NATO* se ve vztahu k Rusku a konkrétně jeho nové vojenské doktríně uvádí:

„Skutečnost, že NATO je obrannou aliancí a že ruská vojenská doktrína z roku 2010 je charakterizovaná jeho autory jako striktně obranná, přirozeně vytváří dobrou výchozí pozici ke spolupráci“. [6]

Podobně vstřícně se k ruské vojenské doktríně postavil ve svém vystoupení bývalý místopředseda vlády a ministr obrany ČR Martin Barták, když na mezinárodní konferenci k ruské vojenské doktríně v Poslanecké sněmovně českého parlamentu v dubnu 2010 spolu s kritickým hodnocením jejích pasáží ohledně role NATO zároveň uvedl, že se NATO s Ruskem shodují v agendě klíčových bezpečnostních hrozeb jakými jsou například hrozba terorismu, šíření zbraní hromadného ničení nebo objevující se náboženské a národnostní napětí mezi etniky. Ministr Barták k tomu dodal, že v těchto oblastech je možné s Ruskem produktivně a společně spolupracovat. [7]

Ruská diplomatická ofenziva

Je ale otázkou nakolik náznaky pragmatismu a střízlivého přístupu ke vzájemným vztahům mezi Ruskem a NATO mohou výrazněji ovlivnit ruskou zahraničněpolitickou strategii, která je nyní ovlivněna politickou a ekonomickou konsolidací Ruska v první dekádě 21. století a z toho vyplývajícím posílení jeho mezinárodněpolitického postavení. Rusko začalo silněji vyjadřovat svoji nespokojenost s novou geopolitickou realitou v Evropě, která nastala po konci studené války – především v podobě rozšíření Severoatlantické aliance, a také Evropské unie o bývalé spojence SSSR ve Varšavské smlouvě. Otevřeně to je pojmenováno ve *Strategii národní bezpečnosti RF do roku 2020*, kde se uvádí, že „neopodstatněnost existující globální a regionální architektury orientované především v euroatlantickém regionu pouze na Organizaci Severoatlantické smlouvy a též nedokonalost právních nástrojů a mechanismů stále více vytváří hrozbu zajištění mezinárodní bezpečnosti“. [8]

Uvedená teze souhrnně odráží několik vzájemně provázaných ruských výhrad k NATO, resp. USA. Jedná se především o proces rozšiřování NATO na východ doprovázené údajnou snahou vylučovat Rusko z evropského bezpečnostního dialogu. Rusko bylo v tomto směru především silně frustrováno vstupem pobaltských zemí a potenciální možností vstupu Ukrajiny a Gruzie do NATO (v současné době je ale tato možnost v obou případech fakticky odložena ad acta). Výhrady k rozšiřování NATO souvisí i s pozastavením ruské účasti ve Smlouvě o konvenčních silách v Evropě (CFE – Conventional Forces in Europe) z února 2007, [9] kde je Rusko nespokojeno především s odmítavým postojem pobaltských států a Slovinska k ratifikaci revidovaného znění CFE. Především ruské vojenské velení pak negativně hodnotí vojenskou přítomnost USA v Kosovu a možnost rozmístování vojenských základů NATO (Spojených států) v Rumunsku a Bulharsku, a to včetně základů systému americké protiraketové obrany.

Za zaznamenání stojí, že ruské vojenské velení kalkuluje s tím, že NATO má trojnásobnou převahu nad Ruskem v konvenčních zbraních. Od toho se odvíjí i požadavek zástupce tajemníka Bezpečnostní rady RF generála Balujevského, aby slova generálního tajemníka NATO Rasmussena o tom, že NATO nikdy nenapadne Rusko byla zafixována v koncepčním dokumentu NATO. [10]

Ruské obavy, resp. výhrady k NATO se proto přímo promítají do zahraničněpolitické strategie ruského politického vedení, a především prezidenta Dmitrije Medveděva k dosažení nového bezpečnostního uspořádání v transatlantickém regionu. První kontury této strategie obsahoval jeho projev před poslanci německého Bundestagu a německými veřejnými činiteli v Berlíně 5. června 2008 [11] V berlínském projevu

Medveděv zmínil ideu vytvoření „panevropského bezpečnostního aktu“ a následovně na summitu EU-Rusko v témže měsíci v ruském Chanty-Mansijsku byla zmíněna možnost užší bezpečnostní spolupráce mezi EU a Ruskem, včetně možnosti podepsání smlouvy o celoevropské bezpečnosti. Medveděvův návrh byl postupně konkretizován – v jeho prvních variantách se například nepočítalo se začleněním USA a Kanady, v dalších variantách tomu tak bylo. Návrh byl poté prezentován jako bezpečnostní pakt pro oblast mezi Vancouverem a Vladivostokem. Finální návrh Smlouvy o celoevropské bezpečnosti byl zveřejněn v Moskvě 29. listopadu 2009. [12]

Návrh smlouvy obsahuje pět klíčových tezí:

- bezpečnost v Evropě by měla být nedělitelná,
- signatáři smlouvy by neměli podnikat kroky na zajištění své bezpečnosti na úkor jiných,
- signatáři, kteří jsou součástí vojenských uskupení či aliancí, by měli jednat plně v souladu s mezinárodními závazky v rámci Charty OSN, Závěrečného aktu z Helsinek a dalších mezinárodních smluv,
- signatáři by neměli připustit použití svého území k agresi proti jinému signatářskému státu,
- signatáři se zavazují konzultovat a vysvětlovat podle potřeby své kroky na vyžádání ostatních signatářů smlouvy.

V pozadí návrhu Smlouvy o celoevropské bezpečnosti jsou ale zřetelné tři základní cíle: nedopustit další rozšiřování Severoatlantické aliance, dát Rusku de facto stejnou váhu v procesu politické komunikace a rozhodování jakou mají plnoprávní členové NATO, zároveň oslabit úlohu NATO v rámci transatlantické i globální bezpečnosti. Ruské politické vedení si ale muselo být od počátku vědomo, že návrh smlouvy nebude ve stoprocentní podobě realizovatelný, šlo spíše o otevření debaty o ruském návrhu v Evropě, která bude Ruskem ovlivňována.

Potvrzují to slova významného ruského politologa Sergeje Kortunova v jeho článku pro vlivný ruský zahraničněpolitický časopis *Meždunarodnaja žizn* s příznačným titulem *Jednotná pravidla pro Euro-Atlantik*: „Ať je to jak chce, iniciativa Ruska o nové architektuře evropské bezpečnosti se nyní nachází v epicentru evropských politických debat. To je samo o sobě velkým úspěchem ruské diplomacie.“ [13]

Sergej Kortunov možná trochu přeháněl o „epicentru debat“, Rusům se ale skutečně podařilo debatu rozvířít, a tím ukázat rozdíly mezi členskými státy NATO ve vztahu k Rusku a ruské politice. S dvouletým odstupem od Medveděvova berlínského projevu se dá říci, že na jedné straně se k ruským návrhům poměrně vstřícně staví Německo, Francie a Španělsko (vstřícnost k ruským návrhům vyjádřili ve svých projevech na mnichovské bezpečnostní konferenci 2009 německá kancléřka A. Merkelová, francouzský prezident N. Sarkozy a během své návštěvy Moskvy v říjnu 2008 i španělský premiér Zapatero), kdežto s odmítavou reakcí se ruský návrh setkal u Spojených států.

Ministryně zahraničí Hillary Clintonová to jasně řekla ve svém projevu na semináři k přípravě nové strategické koncepce NATO 22. února 2010 ve Washingtonu: „Spojené státy nevidí potřebu nových smluv a věříme, že diskuze o evropské bezpečnosti mohou probíhat na stávajících fórech pro evropskou bezpečnost jakými jsou OBSE nebo Rada NATO-Rusko.“ [14]

Ruský návrh byl odmítnut i v zemích střední Evropy (Česko, Polsko) a pochopitelně v pobaltských zemích. Přesto byl ale již v červnu 2009 zahájen v rámci OBSE neformální dialog o ruských návrzích nového modelu euroatlantické bezpečnosti, tzv. Corfu proces.

Německá reakce

Pro Rusko je ale důležité, že jeho návrhy na vytváření nové bezpečnostní architektury v Evropě našly odraz v agendě vztahů mezi Ruskem a Německem. Souvisí to s celkovou politickou a expertní diskuzí o možných změnách v charakteru Severoatlantické aliance, která se v Německu vede již delší dobu a jež probíhá nyní i paralelně s debatou o přípravě nové strategické koncepce Aliance, kterou zahájil summit NATO v dubnu 2009.

Rámec pro německé úvahy o nové podobě Aliance je idea tzv. **integrované bezpečnosti** (vermetzte Sicherheit), která by měla být založena na třech pilířích. Německo chce především ze Severoatlantické aliance udělat skutečné fórum politického dialogu mezi Spojenými státy a Evropou s tím, že Evropa, resp. EU jako celek bude rovnoprávným partnerem Spojených států v NATO. Německo si je zároveň vědomo toho, že pro takovou rovnoprávnost je nutné posilovat vojenské kapacity EU. S tím souvisí i druhý pilíř – Německo chce navyšovat „civilní komponenty“ bezpečnostní politiky Aliance. Nevojenské aktivity – policejní, právní, ekonomické spolu s rozvojovou pomocí by měly mít v NATO silnější význam, v některých ohledech srovnatelný i aktivitami vojenskými. Třetí pilíř se pak přímo dotýká spolupráce Aliance s Ruskem. V tomto případě by se mělo jednat o posílení politických konzultací s Ruskem v rámci Rady NATO-Rusko (NRC – NATO-Russia Council), a také o výraznější ruskou účast ve vojenských misích NATO a EU. Německé úvahy směřují i k definování Ruska jako strategického partnera EU a NATO.

V souladu touto německou představou tak může být i společný rusko-německý návrh z června 2010 na vytvoření *politického a bezpečnostního výboru EU-Rusko*, [15] který lze považovat za reakci na Medveděvem předloženou Smlouvu o celoevropské bezpečnosti. Rusko-německý návrh zdůrazňuje význam diskuze o problémových otázkách v oblasti bezpečnosti s tím, že tato diskuze by měla být vedena na ministerské úrovni – členy výboru by měli být ministři zahraničních věcí členských států EU a Ruska spolu s vysokou představitelkou EU pro zahraniční a bezpečnostní politiku. Cílem tohoto výboru má být vytvoření pravidel pro spolupráci při řešení konfliktů, vojenskými i civilními nástroji. [16] Dá se samozřejmě očekávat, že tento návrh bude v EU předmětem obsáhlé diskuze, přičemž výhrady j němu mohou formulovat především ty členské státy EU, které odmítají silnější zapojení Ruska do rozhodovacích procesů v oblasti evropské bezpečnosti. [17]

Nicméně faktem je, že Německo navrhuje prohloubení bezpečnostních vazeb Ruska s EU, nikoliv tedy na bilaterální úrovni. Zároveň s ohledem na předpokládanou senzitivitu návrhu konzultovalo jeho obsah s Francií a Polskem, v rámci tzv. trojúhelníku Francie-Německo-Polsko. Na druhé straně o iniciativě nebyly oficiálně informovány Spojené státy jako důležitý aktér evropské, resp. transatlantické bezpečnosti.

Může být tento německý postup předzvěstí zásadnějších posunů ve vztahu Německa k NATO, resp. Spojeným státům, třeba i ve vzdálenějším horizontu? Je možné, že za určitých okolností ano. V potaz je nutné brát velmi silné hospodářské zájmy Německa,

kteřé má s Ruskem dlouhodobě těsné obchodní vztahy. Rusko na jedné straně dodává Německu potřebné energetické zdroje, např. Rusko se podílí 40 % na dodávkách plynu do Německa, což se ještě zvýrazní zprovozněním plynovodu *Nord Stream* po dnu Baltského moře, a na druhé straně Německo je jedním z nejvýraznějších zahraničních investorů do ruské ekonomiky. [18]

Oslabení dynamiky ekonomického vývoje v Evropě vlivem globální krize, jejímž projevem může být i nestabilita nebo nové uspořádání eurozóny (symptomy jsou patrné již dnes), může Německo nutit posilovat svoje vztahy s Ruskem jako významným hospodářským partnerem. Z tohoto důvodu je pro Německo důležité, aby Rusko bylo silněji součástí evropského bezpečnostního systému, jeho předvídatelným aktérem.

Otázkou tedy je, jaký může mít výše zmíněný posun podobu. Dosud na německé politické scéně nikdo zásadně nezpochybňuje, s výjimkou Strany levice a části Zelených, aktuální *raison d'être* NATO. Naplnění koncepce „integrované bezpečnosti“ by ale mohlo znamenat změnu v jeho charakteru i postavení. Ostatně uvažují o tom zřejmě i v centrále NATO. Předseda vojenského výboru NATO admirál Giampaolo Di Paola na své přednášce k přípravě nové strategické koncepce NATO před vysokými představiteli AČR a zástupci české bezpečnostní komunity 16. července 2010 takovou změnu signalizoval parafrázováním známého výroku prvního generálního tajemníka NATO lorda Ismaye o poslání NATO „to keep the Russians out, the Americans in, and the Germans down“ na „to keep the Americans in, the Europeans up, and the Russians with“.

Rusko v NATO?

Debata o tom jak více zapojit Rusko do řešení otázek evropské a transatlantické bezpečnosti se nevyhýbá ani otázce členství Ruska v NATO, která se čas od času objevuje jako odvážný politický názor. Po konci studené války se tak stalo již několikrát. Je zde možné připomenout ideu prvního ruského prezidenta Jelcina z počátku devadesátých let o vstupu Ruska do NATO, který měl být symbolem integrace Ruska do západních struktur. O deset let později prezentoval podobnou představu jeho následník Vladimír Putin – tentokrát s odůvodněním potřeby společného boje Ruska a Západu proti terorismu.

Na konci první dekády století se otázka možného členství Ruska v NATO otevřela znovu, zřejmě nikoliv náhodou hlavně v Německu. Vyjadřovali se k ní jak někdejší, tak i současní prominentní politici. Bývalý ministr obrany Peter Struck (SPD), bývalý dlouholetý ministr zahraničí Hans-Dietrich Genscher (FDP), další dlouholetý ministr zahraničí za Zelené Joschka Fischer nebo předseda frakce CDU-CSU v Bundestagu Andreas Schockenhoff považují možnost členství Ruska v NATO za představitelnou. Podobně se vyjádřil i vlivný americký politolog, profesor Georgetownské univerzity a člen Rady národní bezpečnosti v administrativě prezidenta Clintona Charles Kupchan, který prohlásil, že evropská struktura bezpečnosti, která vylučuje Rusko postrádá strategický smysl.

Největší ohlas ale zřejmě vzbudil otevřený dopis „Je čas přizvat Rusko do NATO“, jehož signatáři jsou bývalý německý ministr obrany Volker Rühe (CDU, 1992-1998), bývalý předseda vojenského výboru NATO generál Klaus Naumann, bývalý ředitel plánovacího výboru německého ministerstva obrany Frank Elbe a bývalý ředitel téhož výboru na ministerstvu obrany Ulrich Wiesner. Autoři dopisu konstatují, že „zatímco evropská bezpečnost zůstává trvalým úkolem NATO, nové výzvy si žádají nová řešení.

Euroatlantický region potřebuje na domácí půdě mír a stabilitu, potřebuje ale zároveň ochranu před vnějšími hrozbami.

Nástup multipolárního světa si jasně žádá nalezení nových způsobů jak čelit politické, ekonomické a strategické dynamice velkých asijských mocností. NATO ve své současné podobě není s to tyto úkoly zvládnout. Do budoucna by přitom ale Aliance měla sama sebe vnímat jako strategický rámec pro tři mocenská centra: Severní Ameriku, Evropu a Rusko. Tato trojice má společné zájmy, které ohrožují stejné výzvy a které si žádají stejné reakce. Pokud chce být Aliance primárně fórem pro řešení krizí – protože je to jediné fórum, kde Severní Amerika, Evropa a Rusko sedí u jednoho stolu – musí pro tento cíl vypracovat náležitý institucionální rámec už nyní. Dveře NATO by se ruskému členství měly otevřít, zatímco Rusko musí být současně připraveno přijmout práva a závazky člena NATO, stát se rovným mezi rovnými“. [19]

Návrh čtyř německých bezpečnostních expertů se ovšem setkal v politických i expertních kruzích členských států NATO sice s pozorností, byla ale patrná jistá skepse. Jejím společným jmenovatelem byly především pochybnosti zda by vůbec byly schopny se členské státy NATO názorově sjednotit v otázce přizvání Ruska do NATO a zda by samo Rusko bylo ochotno do NATO vstoupit a splnit podmínky, které členství v NATO vyžaduje. Realisticky, řečeno pokud by někdy ke vstupu Ruska do NATO mělo dojít mohlo by se jednat zřejmě jen o jiné Rusko a také jiné NATO.

Je zde ale ještě jeden nemalý problém. Autoři otevřeného dopisu vcelku otevřeně hovoří o potřebě čelit politické, ekonomické a strategické dynamice asijských mocností. Jistě se v první řadě jedná o Čínu. V případě členství Ruska v NATO by ale mohlo dojít k zásadnímu ochlazení vztahů Ruska s Čínou, která by mohla tento krok vnímat jako další etapu ve svém „geopolitickém obkličování“ USA a jeho spojenci. Je tak velmi složité si představit, že by členské státy NATO byly ochotny garantovat bezpečnost 4300 kilometrů dlouhé rusko-čínské hranice, a také konec strategického (byť i částečně rezervovaného) spojení Ruska a Číny v rámci Šanghajské organizace spolupráce.

Český ministr zahraničních věcí Karel Schwarzenberg tak má asi pravdu, že o členství Ruska v NATO dnes nemůže být ani řeč, i když dodává, že za padesát let k tomu může dojít. [20] Naopak Medveděvovi „dávlovi advokáti“ z jeho „think tanku“ – Institutu současného rozvoje (INSOR), kteří na jeho půdě přicházejí s radikálními návrhy jak modernizovat Rusko, počítají se členstvím Ruska v NATO a EU ve své analýze *Rusko 21. století: Obraz žádoucího zítřka* již v dohledné době. Stojí za to jejich představu odcitovat: „Status Ruska jako strategického spojence EU se v dohledné perspektivě může transformovat v plné členství. A v podstatně změněném NATO Rusko úspěšně zakončuje rozhovory o svém vstupu do Aliance, což bude stimulovat jeho další pozitivní transformaci. Již vytvořená kvalitativně nová smluvní základna partnerských vztahů Rusko-NATO vyvolala i podstatné reformy OBSE.“ [21]

K tomuto závěru lze dodat, že zkušenosti 20. století ukazují, že se i dnes zdánlivě neuskutečnitelné může časem stát realitou, třeba i dříve než za padesát let. Dnešní optikou by ale skutečně muselo jít o jiné Rusko i o jiné NATO...

Nalézání rovnováhy

NATO ale dnes musí vycházet ve vztazích s Ruskem ze současné geopolitické reality. Je přitom zjevné, že se bude snažit nacházet rovnováhu mezi dvěma přístupy:

prohlubovat pragmatickou spolupráci s Ruskem v oblastech společného zájmu mezi které patří především kontrola zbrojení a zabraňování proliferace zbraní hromadného ničení, protiraketová obrana, boj proti terorismu, pašování drog, námořní bezpečnost a společné mírové operace. Samostatným bodem spolupráce ve střednědobém horizontu bude bezesporu řešení konfliktu v Afghánistánu. Na straně druhé straně se ale zřejmě bude muset NATO vyrovnat s faktem, že některé členské země NATO (Polsko, Litva, Lotyšsko, Estonsko) vyjadřují svoje silnější znepokojení z opětovného nárůstu ruské politické, vojenské a ekonomické moci a z toho vyplývajících aktivitami, vnímanými jako bezpečnostní hrozba.

Symbolem se v tomto ohledu stalo rozsáhlé operačně-strategické vojenské cvičení Podzim 2009, [22] které probíhalo na území několika ruských vojenských okruhů a v Kazachstánu s účastí OSKB. Rusko ale na druhé straně podobně vnímá NATO: hlavním scénářem cvičení byla obrana Ruska před napadením ze strany Aliance. V každém případě se míra vzájemné nedůvěry zvýšila díky námořní výsadekové operaci, jež byla součástí cvičení s účastí námořní pěchoty černomořské, baltské a severní flotily ruského námořnictva v citlivém místě pro Polsko i Pobaltí – Kaliningradské oblasti.

Dalším citlivým místem je Arktida. Znepokojení u severských zemí NATO (Norsko, Dánsko, Kanada) i Spojených států vyvolává silnější zájem Ruska o pronikání do tohoto regionu, které má silný geoeconomický podtext s ohledem na zdejší potenciální velké zásoby ropy.

Na půdě NATO tak především dotčené země otevřely otázku o potřebě posílení role Aliance při jejich obraně i v případě vzniku otevřené konfrontace nebo konfliktu. To je i v pozadí diskuze o nutnosti posílit nebo jasněji interpretovat článek 5 Washingtonské smlouvy o vzájemné pomoci v případě napadení v rámci přípravy nové strategické koncepce NATO. Existuje ale řada členů NATO, např. Německo, Francie, Španělsko, Itálie, kteří považují obavy některých spojeneckých zemí z Ruska za zveličené a dávají přednost především pragmatické spolupráci s ním. V současné geopolitické a geoeconomické realitě je skutečně stěží představitelné, že by Rusko mohlo použít přímo vojenskou sílu proti členským státům NATO, a stejně je tomu i naopak. I přes to se ale v NATO otevřela vážná diskuze o potřebě zvýšit roli teritoriální obrany a s tím související přípravy vojsk prostřednictvím vojenských cvičení, která v posledních letech fakticky neprobíhala.

Bezpečnostním paradoxem přitom může být, že značná část bojeschopných pozemních sil členských států NATO je vázána operací v Afghánistánu, a tudíž by realizace takových cvičení mohla být ztížena. V Pobaltí jsou ale již viditelné první signály ke zvyšování vojenské připravenosti: v Estonsku proběhlo v červnu 2010 vojenské cvičení s účastí 500 příslušníků americké námořní pěchoty a dvou letounů F-15, na podzim roku 2010 proběhne v Lotyšsku největší vojenské cvičení armád všech pobaltských zemí od jejich vstupu do NATO v roce 2004 a americké armády s účastí 2000 vojáků.

Ani zvýšená americká vojenská angažovanost v Pobaltí by neměla zastavit „resetování“ vztahů mezi Spojenými státy a Ruskem zahájená po nástupu prezidenta Obamy do funkce v lednu 2009. Symbolizuje jí především nová smlouva o opatřeních k dalšímu snížení a omezení strategických útočných zbraní START podepsaná v dubnu 2010 v Praze. Prezident Obama po podpisu smlouvy ve svém projevu zmínil, že se těší na zahájení vážného dialogu o rusko-americké spolupráci na protiraketové obraně. Je přitom zřejmé, že potenciální spolupráce v této oblasti mezi oběma mocnostmi by měla

na vztahy NATO-Rusko zásadní vliv, zvláště pokud skutečně dojde po summitu NATO v Lisabonu v listopadu 2010 k „natoizaci“ systému protiraketové obrany. Nakolik může být reálná vize společné protiraketové obrany NATO a Ruska je ale podmíněno celou řadou faktorů: v první řadě zda bude pokračovat i po volbách v roce 2012 Obamova administrativa a zda v ruském politickém vedení převáží vliv politických pragmatiků a realistů mezi které patří ruský prezident Medveděv.

V agendě rusko-amerických vztahů jsou ale i další zásadní body: jako je např. sbližování pozic vůči Íránu, resp. jeho jadernému programu, a především spolupráce na řešení konfliktu v Afghánistánu. Zdejší, v podstatě lokální konflikt, ale s globálními dopady, představuje pro Spojené státy, ale i NATO jako celek, velkou vojenskou, politickou a ekonomickou zátěž: váže nemalé vojenské síly, v podstatě negativně ovlivňuje vnitřní politiku některých členských států NATO a v neposlední řadě narušuje soudržnost NATO.

Výsledek afghánské operace přitom zůstává nejistý. Její absolutní nebo i částečný neúspěch by ovšem znamenal i velký bezpečnostní problém pro Rusko – prohloubila by se bezpečnostní nestabilita ve Střední Asii i v samotném Rusku. Rusko přitom již dnes díky afghánskému konfliktu musí čelit nárůstu pašování heroinu, což prezident Medveděv označil za vážnou bezpečnostní hrozbu. Rusko proto poskytuje Spojeným státům a NATO možnost transportu vojenského materiálu přes ruské území i rozsáhlou technickou pomoc především dodávkami, v afghánských podmínkách osvědčených, vrtulníků Mi-17. Podílí se též na výcviku Afghánské národní armády a Afghánské národní policie.

Potřeba společně vyřešit afghánský konflikt může přitom stát i v pozadí signálů zájmu NATO navázat přímou spoluprací mezi NATO a dvěma organizacemi, kde Rusko sehrává spolu s Čínou vedoucí roli – Šanghajskou organizací spolupráce a Organizací smlouvy o kolektivní bezpečnosti, což v minulosti nebylo pro NATO relevantní. Formálnější kontakty doporučila i zpráva expertní skupiny M. Albrightové k přípravě nové strategické koncepce NATO. [23]

Bezpečnostní expert Centra pro evropskou reformu v Londýně Bobo Lo dokonce navrhl, aby NATO spolu s EU a Spojenými státy usilovaly o získání pozorovatelského statutu v ŠOS a OSKB, což by považoval za test „upřímnosti“ v politice Moskvy vůči Západu. [24] Pokud by k tomu ale došlo, zřejmě by to musel být krok reciproční, který by z druhé strany Rusko vnímalo jako „test upřímnosti“ Západu vůči Rusku. I spolupráce prostřednictvím méně formálních kontaktů mezi NATO, ŠOS a OSKB by ale mohla otupovat potenciální třecí plochy existující mezi Ruskem a NATO v celém postsovětském prostoru, který stále Rusko považuje za svoji zájmovou sféru vlivu označovanou za „blízké zahraničí“. V něm je ale dnes těchto třecích ploch méně, především poté co po změně mocenských poměrů na Ukrajině a omezení strategického vlivu Gruzie [25] po rusko-gruzínské válce je jejich možné členství v NATO velmi nepravděpodobné (ukrajinský prezident Kučma dokonce předložil návrh zákona vylučující možnost členství Ukrajiny v NATO).

Rusko se na druhé straně poprvé dostává do role, kdy NATO, a především Spojené státy očekávají, že výrazně přispěje k bezpečnostní stabilizaci v zóně svého vlivu, i pomocí možného vojenského zásahu v Kyrgyzstánu., kde je po svržení prezidenta Bakijeva v dubnu 2010 velmi nestabilní politická a ekonomická situace doprovázená etnickými střety. Jedině Rusko může díky svému vlivu a potenciálu zabránit kolapsu

země, na jejímž území je rozmístěna tranzitní základna na letišti Manas pro zásobování operací ISAF a OEF (operation Enduring Freedom) v Afghánistánu. Spojené státy toho v současné době schopny nejsou – nikoliv z nedostatku vojenských kapacit, nýbrž díky tomu, že americké veřejné mínění by neakceptovalo po Iráku a Afghánistánu další vojenskou intervenci. Postup Ruska v Kyrgyzstánu bude mít na jeho vztahy s NATO a USA značný vliv. Právě to dnes možná víc než cokoliv jiného symbolizuje nakolik jsou bezpečnostní zájmy NATO a Ruska přes všechny problémy ve vzájemných vztazích vzájemně provázány.

Tato studie vznikla jako součást výzkumného záměru Fakulty sociálních věd UK Praha „Rozvoj české společnosti v EU: výzvy a rizika“ (MSM 0021620841).

Poznámky k textu:

- [1] Více o rusko-gruzínské válce, EICHLER, J. Rusko-gruzínská válka a její dopad na mezinárodní bezpečnost, *Vojenské rozhledy* č. 4/2008, s. 94-102.
- [2] *Stratěgija nacionalnoj bezopasnosti Rossijskoj feděraciji do 2020 goda*, článek 17, <<http://archive.kremlin.ru/text/docs/2009/05/216229.shtml>>.
- [3] *Vojennaja doktrina Rossijskoj feděraciji*, článek 8, <http://news.kremlin.ru/ref_notes/461> .
- [4] LITOVKIN, V. (2010): *Doktrina otvětnovo udara, Něžavisimoje vojennoje obozrenije*, 12. února 2010.
- [5] LAVROV, S. Kak okončateľno zavěvršit' cholodnuju vojnu. *Meždunarodnaja žizn'*, č. 5/2009, s. 10.
- [6] NATO 2020: Assured Security: Dynamic Engagement. *Analysis and Recommendations of the Group of Experts on a New Strategic Concept for NATO*. 17 May, 2010, s. 27, <<http://www.nato.int/strategic-concept/expertsreport.pdf>>.
- [7] Vystoupení místopředsedy vlády a ministra obrany ČR Martina Bartáka na mezinárodní konferenci „*Ruská vojenská doktrína: Výzvy pro střední a východní Evropu*“ 21. dubna 2010, <<http://www.army.cz/informacni-servis/zpravodajstvi/martin-bartak:-rusko-vnimame-jako-partnera-ke-spolupraci-39026/>>.
- [8] *Stratěgija nacionalnoj bezopasnosti Rossijskoj feděraciji do 2020 goda*, článek 8, <<http://archive.kremlin.ru/text/docs/2009/05/216229.shtml>>.
- [9] Právně se ovšem jedná o sporný krok, neboť CFE nepočítá s institutem suspenze.
- [10] Generál Jurij Balujevskij byl v letech 2004–2008 náčelníkem Generálního štábu ozbrojených sil Ruska. V roce 1999 velel jako náčelník Hlavní operační správy Generálního štábu utajené vojenské operaci – přesunu ruských výsadkářů z Bosny na letiště v kosovské Prištině, která vyvolala na závěr operace NATO proti Jugoslávii konflikt mezi NATO a Ruskem. Operace byla první samostatnou vojenskou akcí ruské armády za hranicemi bývalého Sovětského svazu od války v Afghánistánu.
- [11] V souvislosti s projevem může být zajímavé, že podle některých expertů nebyl obsah Medveděvova projevu konzultován s ruským ministerstvem zahraničí. Jedním z důvodů takového postupu mohla být snaha prezidenta Medveděva posílit své postavení na poli zahraniční politiky proti zde dosud dominantnímu bývalému prezidentovi a stávajícímu předsedovi vlády V. Putinovi.
- [12] *Projekt dogovora o jevropeskoj bezopasnosti*, <<http://kremlin.ru/news/6152>>.
- [13] KORTUNOV, S. Jedinyje pravila dlja Evro-Atlantiky. *Meždunarodnaja žizn'* č.11/2009, s. 16.
- [14] CLINTON, H. *Remarks at the NATO Strategic Concept Seminar*, February 22, 2010 <<http://www.state.gov/secretary/rm/2010/02/137118.htm>> .
- [15] *Memorandum po itogam vstreči prezidentů Rossiji D. Medveděva i feděralnovo kanclera Germaniji A. Merkel 4-5 ijunja 2010 goda*, g. Mezeberg, <http://news.kremlin.ru/ref_notes/575>.
- [16] Je zajímavé, že na německo-ruském summitu se v této souvislosti konkrétně hovořilo o řešení situace „zamrzlého“ konfliktu v Podněsteří.
- [17] V obsáhlé studii o vztazích EU-Rusko publikované v roce 2007 Evropskou radou pro zahraniční vztahy (LEONARD, M., POPESCU, N. *A power audit EU-Russia Relations*, <http://ecfr3cdn.net/1ef82b3f011e075853_0fm6bphgw.pdf>), došli experti ze všech členských států Evropské unie k závěru, že země EU lze z hlediska vztahů k Rusku rozdělit do pěti skupin: 1. „Trojštít koně“ (Kypr, Řecko), které nejčastěji brání ruské zájmy v EU a jsou ochotny k tomu použít i veto. 2. „Strategičtí

partneři“ (Francie, Německo, Itálie, Španělsko), kteří s Ruskem udržují a budují „zvláštní vztahy“, přičemž občas nepodporí společné zájmy EU v energetické politice a politice sousedství. 3. „Přátelští pragmatici“ (Rakousko, Belgie, Bulharsko, Finsko, Maďarsko, Lucembursko, Portugalsko, Slovensko, Slovinsko), kteří udržují s Ruskem úzké vztahy a staví výše své obchodní zájmy než politické cíle. 4. „Ledová pragmatici“ (Česká republika, Dánsko, Estonsko, Irsko, Lotyšsko, Nizozemsko, Rumunsko, Švédsko, Velká Británie), kteří se také soustřeďují na obchodní zájmy, nicméně neváhají otevřeně kritizovat Rusko za jeho jednání v oblasti lidských práv a v dalších sporných otázkách. 5. „Noví studentoválčníci“ (Polsko, Litva), kteří mají s Ruskem nepřátelské vztahy a mohou blokovat jednání EU a Ruska.

- [18] Objem investic Německa v Rusku dosáhl v roce 2010 20,2 miliardy dolarů.
- [19] It's Time to Invite Russia to Join NATO, *Spiegel International Online*, 8. března 2010, <<http://www.spiegel.de/international/world/0,1518,682287,00.html>>. Bývalý německý ministr zahraničních věcí Joschka Fischer ve svém článku v Süddeutsche Zeitung 12. ledna 2009 vidí členství Ruska v ještě širších souvislostech, když uvedl: „Proč ale neuvažovat o tom přebudovat NATO na efektivní bezpečnostní systém, včetně Ruska? Pravidla hry by tak doznala změny, bylo by možné dosáhnout četných strategických cílů evropské bezpečnosti, řešení sousedských konfliktů, energetické bezpečnosti, odzbrojení, nešíření jaderných zbraní atd. Ano takový odvážný krok by NATO změnil. Ale ještě více by změnil Rusko.“
- [20] Nato-Planspiele lassen Russen kalt, *Spiegel Online Politik*, 8. března 2010, <<http://www.spiegel.de/politik/ausland/0,1518,682329-4,00.html>>.
- [21] *Rossija XXI věka: Obraz želajemovo zavtra*. Moskva: Institut soveremennovo razvitija, 2010, <http://rosglobal.polpred.com/upload/pdf/Obraz_gel_zavtra.pdf?PHPSESSID=v41n6sepesdavaun1elbhu30f1>.
- [22] Cvičení Podzim 2009 bylo fakticky třemi na sebe navazujícími cvičeními Kavkaz 2009, Ladoga 2009 a Západ 2009.
- [23] NATO 2020: Assured Security: Dynamic Engagement. *Analysis and Recommendations of the Group of Experts on a New Strategic Concept for NATO*. 17 May 2010, s. 30, <<http://www.nato.int/strategic-concept/expertsreport.pdf>>.
- [24] BOBO, L. *Medvedev and the New European Security Architecture*. London: Centre for European Reform, 2009, <http://www.cer.org.uk/pdf/pbrief_medvedev_july09.pdf> .
- [25] Gruzie nicméně nadále získává významnou vojenskou podporu od Spojených států pro výstavbu své armády – její objem Obamova administrativa proti roku 2008 zdvojnásobila.

Hlavní použitá literatura:

- BALABÁN, M. *Vojenské, politické a ekonomické aspekty postavení Ruské armády v ruské společnosti*. [dizertační práce]. Praha: Institut mezinárodních studií Fakulty sociálních věd Univerzity Karlovy, 2000, 181 s.
- BALABÁN, M. Zahraniční a bezpečnostní politika Ruské federace v závěru první dekády 21. století a její předpokládaný vývoj. *Vojenské rozhledy* č. 4/2008, s. 79-93.
- BALABÁN M, RAŠEK, A. Nezápadní aktéři světové bezpečnosti. Praha: Karolinum, 2010, 133 s.
- GOTKOWSKA, J. The German Vision of NATO's Future: The Alliance as a building block of Germany and Europe's security. *CES Commentary*, Issue 25, Warsaw: Center for Eastern Studies, 2009.
- NATO 2020: Assured Security: Dynamic Engagement. *Analysis and Recommendations of the Group of Experts on a New Strategic Concept for NATO*. 17 May, 2010, s. 27, <<http://www.nato.int/strategic-concept/expertsreport.pdf>>.
- Stratēģija nacionalnoj bezopasnosti Rossijskoj fedēraciji do 2020 goda*, <<http://archive.kremlin.ru/text/docs/2009/05/216229.shtml>>.
- Towards a New Euro-Atlantic Security Architecture*. Valda Discussion Club, London, December 8-10 2009, <http://vid-1.rian.ru/ig/valdai/European_security_eng.pdf>.
- VALASEK, T. *NATO, Russia and European Security*. London: Centre for European Reform, 2009, <http://www.cer.org.uk/pdf/wp_929_nato_nov09.pdf>.
- Vojennaja doktrina Rossijskoj fedēraciji*, <http://news.kremlin.ru/ref_notes/461>.